

zet

Anlatım unsurları ve anlattığı “şey”lerle üzerine anlama çalışmaları yapılan en önemli eserlerden biri olan Mesnevî; Mevlâna’nın “bir şeyi”, birçok şey ile anlattığı temsili bir eser olarak dünya edebiyatı tarihinde farklı bir yere sahiptir. Yazıldığı tarihten beri takipçileri Mevlâna’nın ne demek istediğini sorgulamaya ve anlamaya çalışmışlardır. Böylelikle edebiyat tarihinde Mesnevî şerhleri ortaya çıkmıştır.

Abdülbaki Gölpınarlı’nın “Mesnevî Tercüme ve Şerhi” de Mesnevî’nin son dönemde yazılan Türkçe tam tercüme ve şerh çalışmalarından biridir. Bu çalışmada eserin dil ve anlatım unsurları, içeriğı ile Gölpınarlı’nın eserini yazma amacı doğrultusunda metinler arası inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna, Mesnevî, Şerh.

Abdülbaki Gölpınarlı and Mathnawi Translation and Commentary

Abstract

Mesnevi, one of the most important works on which understanding studies are carried out, with its narrative elements and the "things" it describes; Mevlâna’s "one thing" has a different place in the history of world literature as a representative work in which he explains many things. Since the date it was written, his followers have tried to question and understand what Mevlâna meant. Thus, Mesnevi commentaries emerged in the history of literature.

Abdülbaki Gölpınarlı’s "Mesnevi Translation and Commentary" is one of the works considered as the last Turkish complete translation and commentary of Mesnevi. In this study, an intertextual analysis was carried out in line with the language and expression elements of the work, its content and the purpose of writing Gölpınarlı’s work.

Keywords: Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna, Mesnevî, Commentary.

* Doktora ęrencisi, yolab_1284@hotmail.com, ORCID: 0009-0009-4213-7172

Giriş

Bir eserin amacı anlaşılmasıdır. Yazılı eserlerde, metinlerde anlatının konusu ve derin yapısı, eserin dili, kullanılan anlatım yöntemi ve söz sanatları, metni oluşturan cümlelerdeki kelimelerin söz dizimi gibi şekilsel ve anlamsal özellikler; anlamayı etkileyen birincil hususlardandır. Amacı olgun bir anlama sağlamak olan okuyucunun kelimelerden müteşekkil metinleri anlaması, bahsolunan anlam çeşitliliğini sağlayan hususların bağdaştırılabilmesi ile mümkündür. Bu bağdaştırmayı yaptığını iddia edenin açıklama çalışması ise “şerh” kavramını ortaya çıkarmıştır.

Şerhi birçok kez yapılan, yapılmaya çalışılan eserlerden bir tanesi de Mevlâna Celâleddin Rûmî’nin Mesnevî adlı eseridir. Farklı kaynaklarda, farklı sayılarda beyit sayısı belirtilen Mesnevî; Mevlâna’nın temsili anlatımı ve teşbihleri ile bezenmiş, mesnevi nazım şekliyle yazılmış, çevirisi dünyanın farklı dillerine yapılmış Farsça bir eserdir. Mesnevî’nin dili, sembolik anlatımı, teşbihleri, temsilleri, terim telmihleri ve bilhassa eserin felsefî ve dinî altyapısı Mesnevî’nin şerhini zorunlu kılmıştır.

Yazılışından bu yana üzerine anlama çalışmaları yapılan ve edebî ürünlere ilham olan Mesnevî’nin temsillerle örülü ve örtülü anlam dünyasının bazen bir kısmı bazen de tamamı şerh edilmeye çalışılmıştır. Çağdaş şârihlerce dahi çok farklı şekilde yorumlanabilmiştir ki bu farklılık “şerh yöntemi” olarak ifade edilebilir.

Mevlâna ile ilgili birçok bilgiye ulaşılmasını sağlayan ve tasavvuf alanında yaptığı çalışma ve değerlendirmelerle araştırmacılara başvuru kaynakları sunan Abdülbakî Gölpinarlı da Mesnevî şerhi yapan isimlerdendir ki “Mesnevî Terceme ve Şerhi” isimli eseri Mesnevî’nin tamamına yapılmış Türkçe bir şerhtir. Şârih; şerh yöntemini, yazma amacı ve nedenini eserin “Sunuş” bölümünde belirtmiştir. Bu çalışmada, Abdülbakî Gölpinarlı’nın “Mesnevî Tercümesi ve Şerhi” isimli eserin “Sunuş” bölümünde belirtilen şerh yöntemi, şerh amaç ve nedenleri; Mesnevî’nin yazılma amacı ve düşünsel zemini doğrultusunda metinlerarası mukayeseler ve örneklerle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mevlâna ve Mesnevî

Rivayete göre 30 Eylül 1207’de (6 Rebiülevvel 604) Belh’te doğduğu ifade edilen fakat Gölpinarlı’nın (1952: 45) Fîhi Mâ-fih’teki bir anıdan yola çıkarak bu tarihten en az beş on yıl evvel doğduğunu düşündüğü Muhammed Celâleddin’in

yaşadığı 13. yy Anadolu coğrafyasının durumu, sonrasında meydana gelen Moğol saldırılarında birçok kaynağın, eserin tahrip ya da yok olması ve sözlü anlatıların, anıların daha sonradan yazıya geçirilmesinden kaynaklı bilgi sapmaları; Mevlâna ve çevresinin bilinen biyografisinin fantastik bir roman örgüsünde olması gibi birçok durum, Mevlâna'nın çok farklı tanınmasına ve anlatılmasına neden olduğu gibi Mevlâna algısını da etkilemiştir. Anlama ihtiyacında olan insanoğlu; bilinmeyenleri, algısı ve düşünsel evreni çerçevesinde dolduracaktır ki bu bağlamda şahsiyetinin ve eserlerindeki sembolik anlatımların, metaforların çok farklı şekilde yorumlanabilmesiyle pek çok Mevlâna tanımlaması yapılması pek tabiidir.

Mevlâna gibi, bir toplumu ya da inancı temsil eden insanlar başta olmak üzere düşünebilen insanın eylemlerini yapma, yazma amacı ve amacına ulaşmada davranışlarını belirleyen bir düşünsel zemin vardır. Mevlâna da göçlerinden sohbetlerine, vuslatlarından ayrılışlarına, okumalarından yazma eserlerine varıncaya kadar “yapma” amacını:

“Men bende-i Kur'an'em eğer can dârem

Men hâk-i reh-i Muhammed-i muhtârem

Ger nakl kuned cuz in kez ez goftârem

Bîzârem ezû vu zon suhan bizârem” (Hayatta oldukça Kur'an'a kulum, seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz nakil ve rivayet ederse ondan da bîzârım, o sözden de) şeklinde ifade ederek şeriat hükümlerine mütabaattan ayrılmadığını büyük bir kesinlikle anlatır (Gölpınarlı, 1990: 202).

Muhammed Celâleddin Rumî'nin Mevlâna oluşundaki en büyük etmenlerden birisinin Şems-i Tebrîzî olduğu bilinmektedir. Şems'in gidişinden sonra Mevlâna'nın coşkunkluk âleminin Salahaddin Zerkûbî ile temkin âlemine geçtiğini yorumlayan Gölpınarlı'nın “Mevlâna Celâleddin” eserinde, Mesnevî'nin yazılışı şu şekilde anlatılır: “Bir gün Mevlâna'yâ, âşıkların Hakîm Senâî'nin Hadika'sını, Ferideddin Attar'ın Mantıku't-Tayr ve Musibet-nâme'sini okuduklarını, buna gayretinin razı olmadığını, onlara benzer bir kitap yazarsa ihvanın yalnız Mevlâna'nın sözleriyle meşgul olacağını, esasen Dîvân'ın epeyce büyüdüğünü ve artık böyle bir işe sıra geldiğini arz etti. Mevlâna da buna daha önce karar vermişti. Derhal sarığının arasından bir kâğıt çıkardı. Kâğıtta Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti yazılıydı” (Gölpınarlı, 1952: 118). Bu şekilde doğan Mesnevî'yi, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir edebî eser ve şiir, hikâye, masal,

anı, fabl gibi tür örnekleri, davranış çözümlemeleri örnekleriyle bir kişisel gelişim kitabı olarak tanımlamak da mümkündür.

Mesnevî başta olmak üzere Mevlâna'nın anlatma yöntemine bakıldığında temsili hikâyeler ve teşbihlerle sembolik anlatım görülür ki sembolik anlatım unsurların algısal yeti düzeyindedir. Mevlâna'nın kimi özgün, kimi ilâhi kitaplar ve fabllardan hikâye ve temsiller sunmasının nedeni de budur: “Olgu” ve “hakikat”, algı yetilerince bir “süreç” içinde anamlanacağından Mevlâna da anlamı akla/niyete bırakır. Gölpınarlı Mesnevî’de yer alan “*Dudu kuşu ve Bakkal*” hikâyesini aktarır “*İşte kıyas budur. Herkes kendi aklınca kıyasa kalkışır, istidlâllerde bulunur amma çok defa vardığı sonucun gerçeğe bir ilgisi yoktur.*”(1952: 168) diyerek Mevlâna'nın anlam evreninin bireyin düşün dünyası ölçütünde anlaşılabilirliğini ifade eder.

Şerh ve Mesnevî Şerhi

Bir metnin açıklaması gerekiyorsa o metinde okuyucunun bilgisi, aklı, düşüncesi, sezgisi ve duygularıyla aşamayacağı bazı güçlüklerin varlığı kabul ediliyor demektir (Kortantamer, 1994: 1). Mesnevî’yi şerh etmekle şârih, metni daha iyi anladığını, anlatma unsurlarını bağdaştırdığını ve bunu daha anlaşılır aktardığını iddia etmektedir.

Mesnevî ile ilgili neredeyse tüm çağlarda Mesnevî’nin dönem koşullarında anlaşılması için ve bunun dışında şârihlerin öznel amaçları doğrultusunda Mesnevî şerhleri yapılmıştır. Bazı şerhler Mesnevî’nin belli bir bölümü üzerineyken bir kısmı Mesnevî’nin tamamını kapsamıştır. Mesnevî’nin tamamına yapılan şerh çalışmalarından biri de Abdülbâki Gölpınarlı’ya aittir.

Abdülbâki Gölpınarlı ve “Mesnevî Tercemesi ve Şerhi”

Abdülbâki Gölpınarlı; 12 Ocak 1900 tarihinde İstanbul’da doğmuş, İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde Fuad Köprülü’nün danışmanlığında yaptığı “Melamilik ve Melamiler” adlı mezuniyet tezinin, 1931 yılında basılmasıyla akademik hayata başlamış, 1949 yılında doçent iken İstanbul Edebiyat Fakültesi’nden emekli olduktan sonra, ilmi çalışmalarına devam etmiş ve çok sayıda eserini bu dönemde yazmıştır. 25 Ağustos 1982 tarihinde İstanbul Üsküdar’da hayatını kaybeden Gölpınarlı, bir Şii Mezarlığı olan Seyid Ahmet Deresi Mezarlığında toprağa verilmiştir (Akman, 2013: 103). Doğduğunda içinde bulunduğu muhitin, çocukluk ve gençlik dönemindeki siyasi sosyal olayların, babasını erken yaşta kaybetmesinin, karakterinin şekilleneceği dönemdeki ruhi arayışlarının,

öğretmenlik yaptığı dönemde tayin sebebiyle gittiği yerlerde gördüklerinin, üniversitede iken yaşadıkları vb. sebeplerin Gölpınarlı'nın karakterinde derin izler bırakacak şeyleri alarak şârihi oradan oraya savurarak yoğurduğunu değerlendiren bir tez çalışmasında Gölpınarlı'nın yedi yaşına erdiğinde kendisine Veled Çelebi tarafından Mevlvî sikkesi giydirildiği, ne kadar farklı gelgitler yaşasa da ömrünün sonuna kadar ayrılmayacağı Mevlevîliğin maddi ve manevi havasının daha sonra Gölpınarlı'nın kişiliğinden vefatına kadar silinmediği ve onda derin izler bıraktığı ifade edilmiştir (Tatlı, 2018: 26). Şerhlerin taşıdığı öznel algı ve anlamlandırma alanı çerçevesinde, Gölpınarlı'nın bazı çıkarımlarındaki iddia ve retlerinin sorgulanabilir olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Gölpınarlı, Mevlâna ve çevresi başta olmak üzere tasavvufi ve tarihi birçok konuda eserler üretmiş; Mesnevî Tercemesi ve Şerhi eseri ise tam Türkçe tercüme/şerh olarak mesnevî şerhleri içindeki yerini almıştır.

Mesnevî Tercemesi ve Şerhi

Abdulgâkî Gölpınarlı Mesnevî şerhine Mevlâna, Mesnevî ve Mesnevî şerhleri üzerine görüşlerinin yer aldığı bir “Sunuş” bölümüyle başlamıştır. Ardından Mesnevî'nin dibâcesinin Türkçesiyle Mesnevî'nin hikâyelerinin Türkçesi ve belirli aralıklarla bölünen anlatıların “Şerh” başlığı altında açıklamaları bulunmaktadır.

Gölpınarlı, “Sunuş” bölümünde belirttiği şerh gerekçelerinden evvel Mevlâna'nın Mesnevî nitelemelerinden yola çıkarak Mesnevî'yi kendi sözleriyle tanımlar: “Mevlâna, Mesnevî'sine “Birlik Dükkânı” demekte, Mesnevî'yi “Mesnevî'miz, Birlik dükkânıdır; Birden başka ne belirirse puttur.” beyitiyle övmekte.(...) Bu dükkân bir mahşer, burada neler yok. Hind-İran, Yunan-Roma mitolojileri, yaratılış destanı, peygamberlerin yaşayış hikâyeleri, erenlerin kıssaları, âşıklar, aşka can verenler, aşk ve aşkı yaratanlar. (...) Mesnevî her an yenilenen, yaratılıp duran âlemin şerhi, ilâhi bir kitap bir kitap ki kudret diliyle söylemekte; hikmete kaynak kesilen gönüllere hitâb etmekte, gene o gönüllerden coşup akmakta” (1990: IX). Gölpınarlı'nın burada Mevlâna'dan alıntıladığı bu beyit ilginçtir. Gölpınarlı'nın Mevlâna'dan “Birden başka ne belirirse puttur” sözünden yola çıkarak, Mesnevî'nin şerhinde yöntem ve süreç farklılıkları da olsa Mesnevî'nin vermek istediğinde farklılık aramak ve bulmak Mesnevî'den put yontmak olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Gölpınarlı'nın Mesnevî tercümesine/şerhine başlama gerekçesi incelenmeye ve alıntılanmaya muhtaçtır. Müellifin; “Neden tekrar Mesnevî'yi terceme ve şerh

etmeye kalktık? Bunu kısaca anlatalım: Biz bu lüzûmu bugünkü bilgi anlayışımız, bugünkü tahlil ve intikâd metodumuz ve bugünkü dilimiz bakımından mutlaka gerekli bulduk. Her şeyden önce dil bakımından gerekliydi bu iş, çünkü bugün Osmanlıca'yı anlamak gerçekten de pek zor. Artık bu bir ihtisas işi oldu” (1990: XV) ifadeleri, onun aslında bu tercüme/ şerh işinin gerekçesini dilin tarihi süreç içindeki gelişime bağladığını düşündürmektedir. Gölpınarlı daha önceki şârihleri Şems-i Tebrizi'nin Makâlât'ını, Sultan Veled'in İptidânâme'sini okumamakla itham ederek kendi şerhine esas nüshanın en doğru ve sağlam nüsha olduğunu iddia etmiştir: “Sonra hemen her açıklayıcı, içlerinde en meşhûru Ankaravî de olmak üzere, Mesnevî'nin en doğru ve sağlam nüshasını esas tutmak lüzûmunu duymamıştır”(1990: XIV). Abdalbâki Gölpınarlı, kendisinin esas tuttuğu nüsha ile diğer şârihlerin esas tuttuğu nüshaların kıyaslamasını nüshalardan örneklerle ve alıntılarla desteklemeye çalışmış, Mesnevî nüshaları ile ilgili değerlendirme ve terimleri bir kaynak niteliğinde sunmuştur: “Şimdi Mesnevî'nin eski, doğru nüshalarından da biraz bahsetmek gerek çünkü terceme ve şerhte bunlardan faydalandık. 1. İstanbul'da Süleymâniye K. de, Eyüpsultan, Hüsrev Paşa; Hz. Hâlid kitapları; No. 182 (Eski No. 158). C. IV. sırtı ve kenarları meşin, mukavva ciltle ciltlenmiş; mıklapsız. 20x16 ebadında. Yazı kısmı 18x12. Başlıklar surhla yazılmış. 126 yaprak (...)cildin son beytinden sonra şu kitabe var: ... Belhli Muhammed oğlu Muhammed'in oğlu Muhammed'in elleriyle yazılıp tamamlandı”(1990: XXV). İncelediği Mesnevî nüshalarının şekil ve içerik özelliklerini detaylıca veren Şârih, müstensihlerin dibacelerinden örnekler verip incelenen nüshalarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. “Nüshanın kâğıdı, yazısı, tarzı, tamamıyla Selçuklular devrine ait. Mevlâna'nın adı Celâleddin Muhammed, babasının adı Bahâeddin Muhammed, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled atasının adını taşımakta. Babası ve atası Belhli. Ketebe de tüm bu hususiyetleri göstermekte. Bu kadar hususiyet tesadüf olamaz. Bu kitap Sultan Veled tarafından istinsah edilen Mesnevî'nin son cildidir ve bunda hiçbir şüphe yoktur.”(1990: XXIV) Burada üzerinde durulması gereken bir nokta vardır: Gölpınarlı; nüshalar ve değerlendirmelerinden eminliğinden, Şems'in akıbeti ile ilgili olduğu gibi zannınca çıkarımlarda bulunarak emin olur: Çıkarım ve eminliğin anlamsal tezatlığı Gölpınarlı'nın yorumlarında da görülebilmektedir. Şöyle ki; “Tarikat edeplerini bilenler de tasdik ederler ki Mevlâna'nın sözlerine, herhangi bir Mevlevî, hele Hüsamettin Çelebi gibi ona candan bağlı biri, kendinden söz katamaz; böyle bir şey düşünemez bile. Bu bakımdan bu mukaddime de herhâlde Mevlâna tarafından yazdırılmış, onu kabul etmiştir.”(1990: XXVIII) diyen Gölpınarlı, nüsha örneklerini mukayese ederken Mevlâna'nın manevî şahsiyetinin farkında olarak yorum yapmıştır. Gölpınarlı, *Mevlâna Celâleddin* eserinde

Şems'in gidişi ile ilgili "Şems'in şehadetini Sultan Veled ve Sipehsalar niçin anlatmıyor? Zannımızca bu facia, Mevlâna'dan uzun müddet gizlenmiştir. Mevlâna da duyduğu şayialara inanmamıştır. Fakat Şam seferlerinden sonra vakianın oluşundan epeyce müddet geçmiş, için için işleyen yara örtülmüş, sönmeyecek ateş külleşmiş, Mevlâna, Selâhaddin'le avunmaya başlamış ve ancak o vakit Şems'in akıbeti kendisine açılmıştır. Şems'in şehâdetini duyan ve artık buna inanan Mevlâna, şiirlerinde onun ölümüne ağlamadadır"(1952: 89) değerlendirmesini yapar. Hüsametdin Çelebi gibi Mevlâna'ya candan bağlı bir can kendinden söz katamazken Sultan Veled gibi canın canı böyle bir hâdiseyi Mevlâna'dan saklamaları konusunu düşünmek lazımdır. Şems bağlamı doğrultusunda; -varsa- bir katl fikri Şems için, Şems suretinde bir fâsıkın kendi tuzağına düşmesi ve Şems'in "perende"liğe devamı ve Şam ziyaretleri de Mevlâna'nın manevî kutsiyetinin hikmetsiz işi olmayacağı sırrınca "perende"nin yırttığı perdelerin ardındaki ziyaret olabilmesi ihtimali de bulunmaktadır. Sultan Veled'in İptidânâme'sinin güvenilirliğini ve şârihlerce okunmadığı iddiasını sunan Gölpınarlı'nın Sultan Veled'i iyi okuduğu aşıkâr olmasına rağmen İptidânâme'de Şems ile ilgili verilmeyenlerin güvenilirliğini göz ardı ederek paylaştığı çıkarımlarını, görüşlerini "kesin" ifade etmesi üzerinde durulması bir konudur.

Gölpınarlı, Mevlâna'nın iki kez Şam seferinde bulunduğunu ve bunların tarihlerinin bilinmediğini ifade eder. Bu örnek, Mevlâna'nın olgunluk zamanlarıyla ilgili bilinmezliklerden sadece birisidir. Gölpınarlı, Mevlâna ve tasavvuf literatürü oluşturacak derecede Mevlâna'ya vakıf ve onunla ilgili muamma olan hususları da dile getiren araştırmacılarından olmasına rağmen "Herhâlde" diyerek başladığı çıkarımları "kesin" olarak ifade etmesi Mevlâna'yı tanıyor olmak iddiasının bir göstergesi olsa gerektir. Bu örneği Şems fikriyle birlikte düşündüğümüzde tekrar görüyoruz ki Mevlâna ile bilinmezlik ve boşlukların doldurulması, Mesnevî'de belirtilen "Herkes kendini yar saydı bana / İstemedi ulaşmak sırlarıma" hakikatini ve sırrını göstermektedir esasında.

Gölpınarlı, şerh gerekçesini belirttiği "Sunuş" bölümünde Mesnevî'nin Ankaravî tarafından şerhedilen 7. Cilt şerhine dair de fikir beyan etmiştir. O, "Yedinci cilt şerhi konusunda Ankâravî Rusûhî İsmâil'e şaşkınlığını ve böyle bir cildin "tamamıyla uydurma olduğunu" (1990: XII) kesin bir dille ifade ederek Ferid Kam'ın: *"Herkes onu okudum anladım zanneder; heyhat. O bizim için yetmiş kat hicab yahut sehâb altından görünen bir güneştir(...)* Tekrar ediyorum: Mevlâna'nın yetmiş bâtını yahut hicâbı vardır. Bu hicablardan kaçının refî makdûr ve o kadarıyla iktifâ etmek zaruridir. Çünkü nûra takarrüb edeyim, onu daha vâzih bir surette göreyim derken insanın zulmet içinde kalması bir mehlekeye

imkân dâhilindedir.”(1990: XIV) yazısını Mesnevî ve ciltleri ile ilgili farklı tefekkürde bulunanlara ithaf etmiştir. Gölpınarlı’nın “Sunuş” bölümünün sonlarında “Biz burda şarihlerin hatalarını söyleyecek değiliz. Kul kusursuz olmaz; Arapçada anlamı çok doğru bir atasözü vardır: Kitap yazan, tariz oklarına amac olmayı ister. Ve ... ancak biz Mevlâna’yı kendi eserleriyle yorumlamayı, bugünün tahlil ve intikad metodlarına dayanarak ve tarafsız başarmaya çalıştık; bunu en doğru ve sağlam yol bulduk.”(1990: XXXVIII) diyerek şerhlerle ilgili değerlendirmesiyle tariz okları attığı müelliflerin, şârihlerin Ferit Kam’ın bahsettiği “hicâb-ı Mevlâna’yı kuşananlardan olma ihtimallerini düşünmemesi de ilginçtir. Ayrıca Gölpınarlı’nın “taraf” nitelemesiyle ne demek istediği, Ahmet Avni Konuk şerhiyle ilgili değerlendirmelerinde görülmektedir: “Bu şerhlerden biri Ahmet Avni Konuk merhumun şerhidir. İbn-i Arabî’ye pek düşkün olan, onun birçok eserlerini terceme ve şerh eden rahmetli A. Konuk’un otuz dört defteri dolduran ve Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde 4740-733 numaralarda kayıtlı bulunan bu şerhi, tamamıyla Vahdet-i Vücûd inancına dayanan bir şerhtir; bugünün tahlil ve intikad metoduna uymamaktadır (1990: XXXVIII). Bu değerlendirmelerle Gölpınarlı, Mesnevî’yi başka düşünce ya da kişi bağdaşıklığı ile açıklamaya çalışmanın bu zamana uygun olmadığını ifade eder ki bu da esasında Mesnevî’nin Gölpınarlı tarafından belirtilen “Birlik Dükkânı” niteliği ile çelişir. “Şârihlerden, bilhassa İmdâdullah’tan, çağdaş bilginlerden, kendisini Mevlâna ve Mesnevî’ye vakfeden merhum Bedî’üz-zaman Fûrûzanfer’in “Meâhiz-i Kısas-ı ve Temsilâtı Mesnevî” ve “Âhadis-i Mesnevî” adlı gerçekten de değerli, yoğun çalışma mahsulü iki eserinden Mesnevî’deki deyimler hakkında yazılmış kitaplardan faydalandık fakat asıl dayandığımız kaynaklar, Şems’in Makalat’ıyla bizzat Mevlâna’nın eserleri oldu.” (1990: XXXIX) diyerek faydalandığı eserleri ifade etmesi, onun “tarafsızlık” karinesi olan “Mevlâna’yı, Mevlâna’nın söz ve eserleriyle yorumlamak” esasıyla düşünülebilir.

İbn-i Arabi ve felsefesini Mesnevî’den çok farklı gören ya da görmek isteyen Gölpınarlı’nın başka bir eserinde Ankaravî ile ilgili “Adı geçen müellif, Mevlâna’nın diğer eserlerini okumamış, okumuşsa bile dikkat etmemiş, hele Şems’in Makâlât’ıyla hiç meşgul olmamıştır. Bu yüzden Makâlât’ta geçen Mesnevî hikâyelerinden haberi olmadığı gibi meselâ, Fihi mâ-fih’te şerh edilen bir Mesnevî beytinden de haberi yoktur. (...) Şârih, eserini şerh ettiği Mevlâna’nın üslûbundan ve felsefesinden de haberi olmadığını, Mevlâna’nın olmayan yabancı yedinci cildi şerh etmekle isbat etmiştir. Rusûhî, Mevlâna’yı, İbn Arabî’nin felsefesini esas tutarak şerh etmiştir. Yukarıdaki kusurlara, Fars dilinin ıstılahlarını bilmeyişini, daha doğrusu Farsçasının kitap Farsçası olduğunu da katmak icap eder. Bütün bunlara rağmen Ankaravî şerhinin, diğer şerhlere nispetle iyi olduğunu söylersek

Mesnevî şerhlerinin ilmî karakterini belirtmiş oluruz” (1983: 114) ifadeleri, Gölpınarlı’nın Ankaravî’yi, Mevlâna’yı anlamamakla itham ettiği kısımlardır. Bu şekilde en ağır tarzda itham ettiği bir şerhi ise yapılan diğer şerhlerle mukayese ederek “iyi” olarak niteleyen Gölpınarlı bu yorumuyla diğer Mesnevî şerhlerine de kendince “ilmî” bir değer biçer ki onun değerlendirmesine göre diğer şerhler ilmî olmasa gerektir. Mesnevî’nin ilk on sekiz beyti, tam olsun kısmî olsun, Mesnevî şerh çalışmalarının odak noktası olmuştur. Şârih, ilk on sekiz beyti değerlendirdiği bölümde şöyle bir açıklamada bulunur: “Mesnevî’nin b harfiyle başlaması gerçekten de düşünülerek, istenerek mi olmuştur, yoksa rastgele mi? Yâni şârihler haklı mıdır? Bu buluşları zoraki midir? Buna kesin bir cevap vermeye imkân yok (...) Ancak sufilerin ”b” harfine verdikleri ehemmiyet ve Ebû Bekr-i Şibli’nin (334 H. 945) “Ben ‘b’ harfinin altındaki noktayım.” demesi düşünülürse Mesnevî’nin “Bişnov” sözüyle başlaması rastgeledir demenin biraz cesurca bir söz olacağı meydana çıkar sanıyoruz” (1990: 16). Gölpınarlı ilk beyitlerle ilgili bu şekil bir açıklama yaparken; eserinde 84 divan, 22 sözlük, 20 muhtelif edebî eser, 17 tefsir, 15 tasavvufî eser, 11 akait-kelam, 7 coğrafya ve tarih, 5 fıkıh, 5 felsefe-mantık, 5 dilbilgisi, 3 hadis, 2 tercüme-i hâl ve kitabiyat, 2 kuran ilimleri, 1 adap, 1 astronomi ve 1 ahlâk-ilmihal kitabı kullanan ve konuya ilişkin bu kadar kitapla nakil ve onları tetkik ederek ulaştığı fikir düzeyiyle akıl kuvvetinin iyi bir temsilcisi olarak görülen ve bir harften kalkarak meseleye 23 değişik bakış açısından yaklaşan Bursevî’ye (Avşar, 2007: 63) atıf yapmaması ve diğer şerhleri “ilmî” olmamakla ithâm etmesi ne kadar vicdanlı bir tenkittir, düşünmek gerektir.

Şerh çalışmasını diğer Mesnevî şerhlerinden farklı tutmakla birlikte şerh çalışmasındaki yöntemini “en doğru” olarak niteleyen Gölpınarlı, şerhinde izlediği yöntem konusunda fikirlerini şöyle dile getirmiştir: “Şârihler, eski tarza uyup şerhlerini beyit beyit yapmıştır. Bir beyti yazıp anlamını verdikten sonra şerhe girişmişlerdir. Bu tarz eserin şi’riyetine, heyecanına, akışına engel oluyor bizce. Onun için biz şi’riyeti bozmayalım, neşeyi yarıda bırakmayalım dedik; bir bahsi, bir hikâyeyi mümkün olduğu kadar tümünden verip sonra o kısmının şerhini sunmayı daha uygun bulduk. Sanıyoruz ki bu tarz; eserin çekici, sarıcı kudretini, şiirin akışını, imkân derecesinde gölgelememeyi sağlayacaktır” (1990: XXXIX). Gölpınarlı’nın bahsettiği şi’riyet ve bütünlük, “tercüme” olarak yer alan eserlerde sağlanabilmektedir hatta Mevlâna’nın düşün okyanusundaki çeşit çeşit hikâyelerle seyahat ederken araya “şerh” başlığı altında açıklama girmesi, bahsedilen şi’riyeti ve Mevlâna sohbetini bozabilmektedir. Ayrıca bahsedilen yöntem farklılığı Mesnevî’nin ilk on sekiz beyti için Kenan Rifâî’nin şerhinde uygulanmıştır: Kenan Rifâî ise özellikle ilk 18 beytin şerhini yaparken beyitler hâlinde değil de ilk on sekiz beytin tamamını ele almış; önce tercümesini yapmış daha sonra da beyit

numaralarını belirtmeden ancak sırasıyla şerhini gerçekleştirmiştir. Şerhin geri kalanında normal şerh yolunu izlemiş, klasik şerh yöntemine bağlı kalmıştır (Demirel, 2007: 497).

Gölpınarlı'nın "şî'riyet" faktörlerinden kastı, belirli bölümlerle kesilen beyitlerin oluşturduğu bölümsel bütünlük olsa gerektir; zira çevirilerde vezin, kafiye gibi âhengin birincil şekilsel unsurları görülmemektedir: "Dinle; bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor(...)Ham, pişkin, olgun kişinin hâlini hiç mi hiç anlayamaz; öyleyse sözü kısa kesmek gerektir vessalam"(1990: 14).

Eserin "Sunuş" bölümünün ardından Türkçesi verilen beyitlere "şerh" başlığı altında açıklamalar düşen Gölpınarlı; Mesnevî'nin özellikle "Kur'an'ı açar, açıklar" niteliğini, hikâyeler ve anlatıların telmih ettiği ayetleri belirtmek olarak görmektedir ki Mesnevî'nin dibacesindeki Mesnevi niteliklerinin açıklaması ya da şerhi şöyledir: "Tertemiz kişilerden başkasının ona dokunmasına izin vermezler... sözüyle LVI. Sürenin (Vâkıâ) 79. ayetine, Alemlerin Rabb'inden inmiştir sözüyle aynı surenin 80. ayetine, Batıl ne önünden gelebilir ne ardından... sözüyle de XLI. (Secde) 42. ayetine işaret buyuruyor" (1990: 10) Beyitlerdeki ya da hikâyedeki telmih edilen hadisler de ayetlerde olduğu gibi sadece belirtilerek açıklamaya dahil edilir: "Ele aldığını vermesi gerek" Hadis, Cami', II. S.51 (1990: 445).

Gölpınarlı'nın beyit açıklamalarında ya da hikâye ile ilgili bilgilendirmelerde en çok atıf yaptığı isimlerden biri Bedi'üzzaman Fûruzanfer'dir. "112'den sonraki hikâye, Bedi'uzzaman Fûruzanfer, bu hikâyenin kaynağı olarak Müslim'den bir hadis alıyorsa da hikâyeyle hiçbir ilgisi olmadığından özetini dahi vermiyoruz" (1990: 400) şeklinde bilgilendirme tercihi yapan Gölpınarlı bazen şerh edilen bölümlerde bazı beyitler üzerinde hiç durmamıştır. Örnek olarak, birinci cildin 2506. beyitiyle ilgili Zümer suresinin 53. ayetini alıntılarken aradaki on beyitle ilgili hiçbir yorum yapmadan doğrudan 2516. beyitle ilgili açıklama yapar (1990: 278). Şerh başlıkları ilerledikçe beyitlerle ilgili açıklamalar, "İllyyin-Siccin.1. cilt, 644-645. şerhine bk." (1990: 554) şeklinde, geçmiş beyitlerin açıklamalarına işaret etmek suretine dönmüştür. Bazı beyitlerin şerh anlayışı "Şârih, akıllı kişinin düşmanlığı bilgisizin doğruluğundan hayırlıdır." meâlinde bir hadis naklediyor" (1990: 536) şeklinde diğer şarihlerin görüşlerinden kısa alıntılar sunmak iken bazı beyitlerin şerhi "Bu beyit Arapçadır. 502. beytin izahına bak" (1990: 444) şeklinde bilgilendirme ve yönlendirmelerdir. Terimler ve kavramlar ise bazen sadece tanım şeklindedir. "Süreyya, yirmi dört yıldızdan meydana gelmiş bir burçtur. Türkçesi Ülker'dir" (1990: 284). Bunlarla birlikte Gölpınarlı'nın "bilgi" odaklı açıklama yöntemi, "Sunuş" bölümünde üzerinde durduğu nüsha meselesi doğrultusunda sayfa altlarında bazı beyitler hakkında malumat verilmesiyle de kendisini gösterir:

“(*) Metinde ‘Bî nifaak’ yazılmış, karşılaştırmada sözün üstüne ‘pur mezaak’ yazılarak düzeltilmiştir” (1990: 194). Örneklerde de görüldüğü gibi açıklama yapılacak beyit okuyuca işaretlenerek bu beyitlerle ilgili açıklamalar, sayfa altlarına dipnot olarak verilmiştir.

Sonuç

Devir değiştikçe, zaman ilerledikçe gelişen ve değişen şeylerle insan ve algısı da değişmektedir lakin bu değişim içinde değişmeyen mânâ, değişen dilin içinde saklı kalmaktadır. Anlatmak isteyenlerin en güzel saklamak yeri ise temsiller, teşbihler, istiareler, sembollerdir ki onlar olduğu yerde kalmakla birlikte saklanan mânâları aramak, yorumlayabilmek; değişim ile birlikte gelişimi de tetikler. Temsili eserlerde değişmeyen mânâyı devrinin diliyle anlama ve anlatma olarak da tanımlanabilecek “şerh”, metni bağdaştırabildiğini iddia edenin iddiasını döneminin diliyle açıklamaya çalışmasıdır esasında.

Mevlâna ve Mesnevî’si kendi döneminde dahi anlaşılamamış, bu anlaşılamama günümüze kadar da uzanmıştır. Mesnevî şerhleri, Mesnevî’nin yazılma amacı doğrultusunda dolayısıyla müellifinin de doğru anlaşılması amacıyla yapılan inceleme ve değerlendirmeleri esas alarak Mevlâna’yı ve bendesi olduğu kutsalları anlama çalışmasıdır diye düşünmek yanlış olmaz.

Gölpınarlı, şerhinin sunuş bölümünde Mevlâna’nın zihin ve gönül dünyası ile Mesnevî’nin niteliklerine değinmiş ve bir Mevlâna Mesnevi savunucusu görüntüsü vermiştir. Gölpınarlı neden Mesnevi şerhi yaptığına dair açıklamalarını dile getirdikten sonra, kendinden önceki şerhlere dair olumsuz bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Olumsuz kanaat beyan ettiği şerhleri İbn Arabî’nin düşüncelerine veya batini inançlara göre yapıldıkları sebebiyle doğru bulmamıştır. Bunlardan birisi de Ahmet Avni Konuk’un Mesnevî şerhidir. Ona göre, İbn Arabî’ye düşkün olan birisi tarafından yazılan bu şerh, vahdet-i vücud inancına dayanan, ilmî esaslara uymayan, temelsiz bir şerh çalışmasıdır. Aslında Gölpınarlı Ankaravî’ye de benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Çünkü Ankaravî de sıkı bir İbn Arabî takipçisidir.

Gölpınarlı, Mesnevî şârihlerinden hiçbirisinin en sağlam nüshayı esas tutmadığını dile getirerek kendisinin şerh yazmadaki amacına dair bilgiler vermiş; Mesnevî’nin uydurma 7. cildi hususunda da kesin kanaatlerde bulunmuştur. Ahmet Avni Konuk, Tahir Olgun gibi şârihler gibi o da bu uydurma Mesnevî’nin bir Mevlâna ve Mesnevi düşmanı tarafından kaleme alındığını düşünmektedir.

Ancak İsmail Rûsûhî'nin uydurma 7. cilde katılan beyitleri bulduğunu, bunların yanına zait diyerek fazla olanları tespit ettiğini ifade etmiş ve Ankaravî'nin bu düzme cildi Mevlâna'nın sanarak şerh etmesini şaşkınlık verici bulmuştur. Aslında Gölpinarlı'nın şârih-i Mesnevî Rûsûhî'ye dair bu olumsuz kanaatinin temelinde şerhin fikir alt yapısında İbn Arabî ve vahdet-i vücûd olduğunu düşünmek yanıltıcı olmaz. Ancak Gölpinarlı'nın vahdet-i vücûd nazariyesi ve İbn Arabî düşüncesine karşı olumsuz yaklaşımı ile birlikte Mesnevi'yi bir vahdet dükkânının ötesinde görmemesi etraflıca araştırılması gereken bir konudur.

Gölpinarlı, şerhinin “Sonuç” bölümünde Mesnevi şerhlerine dair esas sorunun en eski ve en sağlam nüshaya ulaşma sorunu olduğunu dile getirerek kendisinin şehrinde kullanmış olduğu nüshanın ve nüshaların metin özelliklerini ince ayrıntılarına kadar izah ettiği gibi Gölpinarlı'ya göre bu nüshalar, Mesnevi'nin yazılma tarihlerine ya da Mevlâna ile kendi dönemindeki olaylara dâir de işaretler taşımaktadır.

Gölpinarlı kendinden önceki şerhlerin beyit beyit yapıldığını fakat bunun hem mânâyı hem şiiriyeti hem de metnin heyecanını bozduğunu düşünmektedir. Kendisi bu sebeple bir bahsi mümkün olduğu kadar tamamıyla verip sonra da şerhini sunmayı uygun bulmuştur. Şiiriyetten kastedilen ise belirli sayıdaki beyitlerden oluşan bölümler içindeki bütünlüktür.

Düşüncelerimize ve ifadelerimize kaynak olan eserler bırakan Gölpinarlı'yı değerlendirerek ulaşmaya çalıştığımız sonuçlar ile ilgili şunu belirtmek gerekir ki, Mesnevî hakkında yapılan şerhleri kendi dönemleri içinde değerlendirmek daha doğru sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Ayrıca eski yazma metinler ve nüshalarla ilgili, tarihsel yakınlık münasebetiyle Ankaravî gibi şârihlerin esas tuttuğu nüshaları kesin dille reddetmek yerine bilgileri ihtimaller üzerine yorumlamak daha bilimsel olacaktır. Anlatım yöntemlerini “en doğru” olarak nitелеmek öznel algının gerçekliğine ters olsa gerekir. “Şerh” başlığı altına hikâyelerin Şems'in Makâlat'ında ya da Attar'ın beyitlerinde geçtiğini göstermek ya da âyet ve hadislerin kaynaklarını işaret etmek, beyti anlamak için ansiklopedik bilgi niteliğindeki malumattan ibarettir.

Bu çerçevede kendisi de bir akademisyen ve bir Mevlevî muhibbi olan Gölpinarlı, Mesnevî tercümesini anladığı şekilde yapmaya çalışmış; klâsik Mesnevî şerhlerinden de farklı bir yöntemle Mevlâna'yı ve eserini anlamaya, anlatmaya çalışmıştır.

Kendinden önce yazılan Mesnevî şerhlerine dair fikirleri ve şerhinin muhteviyatı incelendiğinde Gölpinarlı'nın tercümesinin/şerhinin sunuş

bölümünde belirtilen şerh amacının, nedeninin ve şerh yönteminin Gölpınarlı'nın açıkladığı şekilde gerçekleştiği görülmüştür zira “şerh” başlığı altında verilen açıklamalar, bilgi niteliğinde olup Mesnevî'nin akışını etkileyen faktörler hakkında açıklayıcı niteliktedir. Ancak birçok yerde Mesnevî'nin amacı ile şerhin amacı birlikte gerçekleşmemektir çünkü Gölpınarlı'nın şerh anlayışı; beyitlerin telmih ettiği dini terim ve kavramlara kaynak göstermek, terimler ve anlatım unsurlarıyla ilgili tanım ve bilgilendirmeler yapmak, Mesnevî hikâyelerinin geçtiği diğer anlatılarla bağdaşıklık kurmak olmuştur. Netice itibarıyla Gölpınarlı'nın şerh çalışması olarak sunduğu “Mesnevî Tercemesi ve Şerhi” eserinin Mesnevî'den bilgi talep edenler için olduğu değerlendirmesini yapmak yanıltıcı olmaz.

Kaynakça

- Akman, Z. (2013) “Abdülbaki Gölpınarlı’nın Hayatı, İslam Tarihçiliği ve Hz. Muhammed Tasavvuru”, *International Journal of Social Science*, January, Volume 6 Issue 1, p. 99-119
- Avşar, Z. (2007). “Rûhu’l-Mesnevî’nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi”, *Turkish Studies/Türkolji Araştırmaları*, Volume, Summer 2/3, s.59-72
- Demirel, Ş. (2007). “Mevlâna’nın Mesnevî’sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması”, *TALİD (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı, 10, GÜZ, s. 469-504.
- Gölpınarlı, A. (1952), *Mevlâna Celâleddin*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.
- Gölpınarlı, A. (1990), *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I.-II. Cilt III. Basım*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi
- Kortantamer, T. (1994), *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: VIII, syf 1-10
- Tatlı, M. (2018) *Abdülbaki Gölpınarlı’nın Hayatı, Eserleri ve Mevlâna Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.